

ИНТЕРАКТИВНО ОБУЧЕНИЕ И ОЦЕНЯВАНЕ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ДЕТЕТО

Вяра Гюрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда основни аспекти на образованието по правата на човека и правата на детето. Представени са предимствата на интерактивното обучение и оценяване и възможностите, които те дават на всеки участник в процеса на обучение да сравнява своите постижения и мислене с тези на останалите участници и да се обогатява от техните знания и опит.

Keywords: human rights, children's rights, interactive teaching, interactive assessment

Човешките права (и като част от тях – детските права) са необходима част от културата на съвременния човек. Те са „присъщи на всяко човешко същество (естествени права)“ и „всъщност представляват глобална, общочовешка ценност и по природа принадлежат на всички хора, на цялата човешка общност без изключения“ (Борисов, 2003: 41).

И ако човешките права би следвало да са универсални, т.е. да могат да бъдат „предоставени и упражнявани ефективно от всички човешки индивиди на равна основа“ (Борисов, 2003: 41), но това все още е само препоръка и пожелание за гражданите, живеещи в условията на много недемократични режими, то за гражданите на демократичните страни са необходимост и реалност. Без тях демокрацията и демократичното общество са немислими.

Човешките и детските права са част от ценностната система на демократичното общество – ценност, „свързана главно с достойнството на всяко лице да живее пълноценно като свободен и независим човек (*homo sapiens*), което практически е свързано с осигуряването на равни възможности на всяка отделна личност да проявява своите човешки качества като разум, талант и съзнание, както и удовлетворяване на своите духовни и други потребности“ (Борисов, 2003: 41).

Но за да се съблюдава нещо, то трябва да се познава. Познаването на човешките и детските права придава смисъл на човешките взаимоотношения, води до активна гражданска позиция от страна на възрастните и децата, прави ги свободни и силни и им помага да управляват живота си.

Задача на съвременното училище е да формира гражданите на демократичното общество. Това на практика означава да ги запознава с човешките и детските права, да създава условия още в училище те да упражняват своите права и да се научат да уважават и защитават правата на другите, както и своите права. Изучаването на човешките права през призмата на собствените им права ще помогне на децата:

- да разберат по-добре света, в който живеят;
- да израснат като активни граждани – на страната си, на Европа, на света;
- да се впишат по-добре в своята общност, в „миниобществата“, в които попадат, в обществото на „големите“ и в информационното общество;
- да разбират, уважават и съблюдават правата на другите;
- да контролират себе си – да развиват емоционалната си интелигентност.

Образованието на децата по правата на човека и детето днес следва да бъде неразривна част от тяхното образование като цяло. И това е заложено още във Всеобща декларация за правата на човека (1948 г.), чийто чл. 26 постулира: „Образованието трябва да бъде насочено към цялостното развитие на човешката личност и засилване на уважението към правата на човека и основните свободи. То трябва да съдейства за разбирателството, търпимостта и приятелството между всички народи, расови и религиозни групи, както и за осъществяване на дейността на Организацията на обединените нации за поддържане на мира“ (*Всеобща декларация за правата на човека, 1993, чл. 26(2)*).

В контекста на целите на Десетилетието на ООН за образованието по правата на човека (1995–2004) това образование се разглежда като „Стратегия на развитието към сигурността на човека“ (*A Development Strategy Toward Human Security (Human Rights education..., 2007)*). Човешките права, човешкото достойнство и сигурността на хората се разглеждат в триединство. Очаква се образованието по човешки права да доведе до формирането на умения за мирно решаване на конфликти и утвърждаване на „плюрализма на различието“, което се явява важно за преодоляване на разделението между различните общества и вътре в тях. Нещо повече, визира се една дългосрочна обединена стратегия и политика за осигуряване на сигурността на хората чрез образованието по правата на човека. Тази дългосрочна стратегия, в пряка връзка с изграждането на ценностите, отнасящи се до човешките права, се разглежда като „ключова цел“ на десетилетието.

Децата прекарват по-голямата част от детството си в училище под въздействието на учителите. Това означава, че самите учители трябва да познават добре собствените си права и правата на децата, защото не е възможно възрастни, които не са запознати с човешките (в т.ч. своите собствени) права и с детските права, да подготвят гражданите на демократичното общество с ясно съзнание за техните права и отговорности. Познавайки правата на детето, учителите ще реализират педагогика, ориентирана към детето, и ще работят по-ефективно с родителите. А познаването и осмислянето на човешките и детските права (правата на другите)

от всички членове на училищната общност е в основата на справянето с такъв сериозен проблем на съвременното училище като борбата с агресията, проявявана от децата, родителите и учителите.

На практика това означава, че учителите трябва да изучават човешките и детските права в рамките на базовата си професионална подготовка във висшето училище наравно с педагогическите и психологическите дисциплини. В контекста на Всеобщата декларация за правата на човека, Чл. 26 (2), образованието на студентите – бъдещи учители и възпитатели – по правата на човека и на детето цели:

- да изгради у тях компетентност по правата на човека и детето (знания и разбиране, умения, ценности);
- да ги направи чувствителни към проблемите на хората, свързани с нарушените им права;
- да им помогне да осмислят предизвикателствата на професиите, които са избрали;
- да им даде самочувствие, че могат да се справят;
- да засили чувствителността им към проблемите на съвременния свят, в т.ч. към ценностите на хилядолетието;
- да провокира активна гражданска позиция по отношение на демокрацията, демократичното общество, европейските и световните проблеми.

По-конкретно – в края на обучението си студентите трябва да могат:

- да се ориентират в информацията, отразена в документацията, отнасяща се до правата на човека/детето, и да я тълкуват;
- да разпознават най-често срещаните случаи (форми) на нарушаване на правата на човека/детето – да анализират казуси;
- да изразяват активна гражданска позиция по отношение на човешките и детските права;
- да планират и организират образователна дейност по правата на човека/детето – с деца и възрастни.

И тъй като образованието по правата на човека и детето е сравнително нова област от учителското образование, много действащи учители се нуждаят от допълване на знанията и уменията си в тази сфера в рамките на курсове (обучения) за неформално образование, които целят:

- да заострят вниманието на работещите учители към човешките и детските права в контекста на ежедневната им работа;
- да провокират преценка на собствената им дейност и професионално поведение в контекста на спазването на човешките и детските права;
- да стимулират решения в ежедневната им работа в контекста на спазването на човешките и детските права.

За целта учебното съдържание по правата на човека и детето би следвало да обхваща знания относно национални и международни нормативни доку-

менти (актове/инструменти) по правата на човека и правата на детето, както и знания за институциите и процедурите, защитаващи нарушени права на човека и/или нарушени права на детето, в т.ч. институциите омбудсман по правата на човека и омбудсман по правата на детето. То би трябвало да съдържа информация и факти относно съвременната ситуация в страната и по света, отнасяща се до правата на човека и правата на детето (правата на човека и детето – мит или реалност). И тъй като основната дейност на настоящите и бъдещите учители е да организират и провеждат образователна дейност, съдържанието на курсовете по човешки и детски права за тях би следвало да съдържа и методически изисквания за организиране на образователни дейности с деца и възрастни (формално и неформално образование) по правата на човека и правата на детето — съдържание, форми, методи и средства.

Правата на човека и правата на децата са тематика, която опира до хуманността като качество (до неговото формиране и упражняване, наред с толерантността и приемането на различието) и са предизвикателство към чувствителността и ценностите на съвременния гражданин. А те са емоционално обвързани – за да се научи нещо, то трябва да се преживее, е казал преди много години големият френски педагог Селестен Френе. Това означава, че учебният процес, чрез който се научават, разбират и осмислят човешките и детските права, трябва да бъде не само информационно, но и емоционално наситен. Такива характеристики носи интерактивното обучение. То е учене чрез действие, което се реализира чрез взаимодействие и диалог между участниците в процеса. Дава възможности да се чуят различни гледни точки и да се споделя опит. По този начин се придобива нов опит, наред с нови знания и умения.

Интерактивното обучение е динамично и провокира активност. То поощрява мисленето, собственото мнение и позиция и като развива съпричастност, не позволява безразличие към нарушаването на човешките права на други хора и други деца, чиято съдба и право на достоен живот се вписват сред ценностите, които участниците в курсовете (студенти или работещи учители) вече имат. Така знанията, свързани с човешките и детските права и тяхната закрила и защита, стават част от собствено познание на участниците, което е единствено ценното за тях като човешки същества.

Интерактивният учебен процес има предимството да предлага:

- активност срещу пасивност;
- взаимодействие срещу бездействие;
- творчество срещу репродуктивност;
- „дисциплина на оркестъра“, основаваща се на ясни правила и роли, срещу авторитарната (наложената от преподавателя) дисциплина;
- творчески, стимулиращ микроклимат (подкрепа, екипност, доверие) срещу подчинението, безразличието и анонимността;
- много положителна енергия и чувства;

– учене от опита и чрез опита на другите.

Интерактивното обучение се реализира чрез взаимодействието и диалога (сътрудничеството) между участниците в курсовете по правата на човека и правата на детето (преподаватели и студенти/учители, както и между самите студенти/учители). Това ги прави партньори в учебния процес.

Учебният процес, основан върху партньорство и сътрудничество, предполага взаимоотношения на доверие, уважение, ясни правила, разпределение на правата и отговорностите. Основните характеристики на сътрудничеството в учебния процес са:

– Споделени знания между преподавателя и участниците в курса

За разлика от традиционния учебен процес, интерактивното обучение предполага двустранно протичане на информацията (знанието) от преподавателя към участниците (студенти или учители) и обратно – от участниците към преподавателя. Преподавателят продължава да има водеща роля за предаване на учебното съдържание, формиране на уменията за учене и организацията на учебния процес като цяло. Но той отдава значение и включва като елементи на учебния процес знанията, личния опит, стратегията на учене, езиковата компетентност и културата, които всеки участник в курса привнася в учебната ситуация.

– Споделена власт между преподавателя и участниците в курса

При интерактивното обучение, базирано на сътрудничеството и партньорството, преподавателят включва участниците в определянето на учебните цели и дейности в съответствие със значими техни интереси и потребности. Споделената власт означава преподавателят да дава право на участниците сами да решават в определени моменти по какъв начин да изпълнят поставената им учебна задача.

Ползотворните партньорски взаимоотношения предполагат и преподавателят да осигури възможности на участниците да се самооценяват по отношение на наученото, както и да оценяват колегите си.

– Преподавателят в ролята на посредник

Следствие на споделената власт водеща за преподавателя става ролята му на посредник в учебния процес. Това означава той да помага на учащите да свързват новата за тях информация по правата на човека и детето със собствения опит (нарушени или реализирани права), да прилагат наученото в различни ситуации, да осмислят собственото си поведение и в максимална степен да поемат отговорност за резултатите от него.

– Обучение, базирано на ефективното използване на груповата динамика

В процеса на интерактивно учене различните учебни задачи се решават най-често групово. В тази връзка много важни умения на преподавателя са уменията за формиране на различни групи в съответствие със специфичните учебни цели. Контролът върху груповата динамика дава възможност на учащите да се учат от знанията, уменията и опита на колегите си, като всеки от тях внася своя принос към общите решения. Това води до повишаване на

самочувствието им, до формиране на усещането за успех и увереността, че е възможно да се справят с различни задачи, разчитайки на помощта и сътрудничеството на останалите. От друга страна, тези взаимоотношения допринасят за развиване на атмосфера на взаимопомощ и творчество.

Практиката показва, че по-добри резултати дава груповата работа, която се базира върху **използването на интерактивни методи и технологии**. Всъщност едни и същи методи могат да бъдат използвани като активни или като интерактивни.

Понятието „активни методи“ принадлежи на Джон Дюи. То се свързва с т.нар. „активно учене“. Според Д. Лаутън и П. Гордън активното учене стимулира учащите да правят нещо повече от това, просто да получават информация от един преподавател или учебник, да запомнят информацията и да я възпроизвеждат (характеристики на „пасивното учене“). То изисква от учащите да правят нещо (Lawton & Gordon, 1993: 39).

Интерактивните методи изискват партньорски взаимоотношения, диалогов вид комуникация (на базата на предварително уточнени договорености и процедури) между самите учащи, между учащите и интерактивната мултимедия, между учащия/учащите и обучаващия. В резултат от взаимодействието е възможно повлияване, обогатяване и/или промяна на първоначалното мнение и позиция по определен въпрос и при двете страни, участващи във взаимодействието (учащи и обучаващи).

Ако SWOT-анализът например се използва само като метод за самодиагностика или индивидуално оценяване на силни, слаби страни, възможности и опасения, свързани с определен проблем или явление (например „Моята компетентност по правата на детето“), това е пример за използване на метода като активен – информацията остава на ниво отделен участник. Но ако на базата на тази индивидуална работа се разгърне дискусия в група (например „Компетентността на съвременните учители по правата на детето“), тогава методът има характеристики на интерактивен, защото е в основата на взаимодействие/диалог, изискващо обратна информация от всяка от страните. Безспорно интерактивните методи се съчетават чудесно с груповата работа – много от тях са методи за групова работа.

Организирането на интерактивна образователна среда е третият компонент на интерактивното обучение. Нейните основни характеристики са:

- смяна на ролите на „обучаващия и обучавания“;
- повишена активност на участниците в курса, в т.ч. и чрез групова/екипна работа;
- преподавателят е в ролята на улесняващ и подпомагащ учебната работа;
- използване на интерактивни методи и техники на работа (основаващи се на взаимодействието);
- съчетаване на различни форми на контрол (самоконтрол, групов контрол, индиректен и неавторитарен контрол от страна на обучаващия);

- значителна свобода на избор на учащите по отношение на средствата, мястото, времето и ритъма на учене;

- специфична организация на времето и пространството – смяна на различни дейности в логична последователност; максимално използване на пространството за онагледяване, както и за индивидуална работа, работа в двойки и в групи;

- положителен, подкрепящ и стимулиращ микроклимат (междучелностни взаимоотношения);

- перманентна обратна връзка.

Интерактивната образователна среда изключва агресивността – като нагласа и поведение, която би влошила микроклимата и би затруднила общуването и диалога. В условията на такава „съвършена“ образователна среда се развиват мотивация, желание и умения за сътрудничество у участниците в курса, както и качества като толерантност и търпимост, приемане на различието, особено на различните мнения и позиции, готовност за компромис. А това са изключително важни качества на гражданина на демократичното общество, приел за своя кауза човешките права. Интерактивното обучение като цяло и интерактивните методи в частност са чудесно средство и за оценяване на знанията, нагласите, отношението, ценностите, свързани с правата на човека и на детето. За обучаващия оценяването е важно, за да разбере дали и доколко целите му са постигнати, идеите – разбрани, както и да получи обратна информация за собственото си представяне. За участниците (студенти или работещи учители) то е възможност да получат обратна информация относно мнението си по проблемите на човешките и детските права, изявите си в дискусиите и в отделните учебни задачи, както и да дадат оценката си по отношение на ефективността на обучението.

Различните аспекти на компетентността на участниците по правата на човека и на детето могат да бъдат оценявани с помощта на познати (интерактивни) методи и форми на работа:

- **Знанията** – чрез интерактивни методи (пленарна, панелна дискусия, аквариум, SWOT-анализ, светофар, лавина/снежна топка и др.) по време на обучението, чрез писмената работа в края на обучението.

- **Уменията** за анализ на отделни случаи – чрез участието в груповата работа и чрез анализа на казуса във втора част на писмената работа в края на обучението.

- **Отношението (ценностите)** – чрез индивидуална и груповая работа (интерактивни методи за груповая работа – пленарна или панелна дискусия, лавина, аквариум и др.).

А ефективността на обучението, като цяло, може да се оцени чрез техниката „Трите важни неща“ или чрез анкета (форма) за обратна информация.

В заключение може да се обобщи, че интерактивното обучение по правата на човека и детето дава възможност за реализиране на принципа „учене чрез действие“. В този процес се достига до осмисляне на същността и значението

на човешките и детските права и тяхната защита и по този начин те придобиват смисъл. А това неминуемо води до положителни чувства на удовлетвореност от усилията и резултата. На свой ред, тази удовлетвореност провокира желание за продължаване на ученето и за прилагане на наученото в практиката, т.е. за реални действия в защита на човешките и детските права. И тъй като учителите имат властта да влияят върху детското съзнание, те биха могли да формират правозащитници, а в по-широк план – да влияят на процеса на постепенното превръщане на правата на човека и на детето от мит в реалност.

ЛИТЕРАТУРА

- Борисов, О. (2003). *Международноправна защита на правата на човека*. С.: „Нова звезда“.
- Всеобща декларация за правата на човека. (1993). В: *Права на човека. Международноправни актове*. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Human Rights education: A Development Strategy Toward Human Security – Our Contribution to the People Agenda* – file:///E:/PDHRE%20Human%20Rights%20Education%20A%20Development%20Str.....-24.6.2007.
- Гюрова, В., Божилова, В., Дерменджиева, Г., Вълканова, В. (2006). *Интерактивността в учебния процес (или за рибаря, рибките и риболова)*. С.
- Гюрова, В., Дерменджиева, Г., Божилова, В., Върбанова, С. (2006). *Приключението „учебен процес“*. С.
- Lawton, D. & Gordon, P. (1993). *A dictionary of education*. London.
- Tinzmann, M. and all. *What is the collaborative classroom?* / www.ncrel.org/sdrs/areas/rpl_esys/collab.htm - 01.02.2006.

INTERACTIVE TEACHING AND ASSESSMENT ON HUMAN AND CHILDREN'S RIGHTS

Abstract. The article presents the specificity and the advantages of an interactive Children's and Human Rights Education. Main aspects of an interactive education and the opportunities it gives to each participant to compare her/his achievements and thinking with those of the others and to enrich herself/himself by the others' knowledge and experience are discussed.

Prof. Dr. Viara Gurova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Faculty of Education
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: vgurova@yahoo.com